

Oponentský posudek diplomové práce
na Ústavu filosofie a religionistiky FF UK v Praze

Markéta Bendová
Svoboda v *Oratio catechetica magna* svatého Řehoře z Nyssy

Charakteristika a přednosti práce

Práce Markéty Bendové představuje pojetí svobody v souvislosti s celým komplexem dalších témat, jak je Řehoř rozvíjí v rámci své *Katechetické řeči*. V první části práce („1. Stvoření“) je nejprve pojem svobody uveden do souvislosti s tématem člověka jakožto Božího obrazu určeného k účasti na božských dokonalostech či „dobrech“, jež v sobě od počátku nese v podobě jakýchsi „zárodků“, a s tématem dynamické povahy lidské existence, která skrze svobodnou volbu rozhoduje o svém vlastním určení a jíž se otevírá možnost neustálého postupu na cestě vlastního zdokonalování. Ve druhé části („2. Úpadek člověka“) je pak tento původní stav a charakter člověka kontrastován se současnou lidskou situací vyznačující se fyzickou bolestí, smrtí a morálním zlem, což neodbytně vede k otázce po původu zla. Po představení Řehořovy pozoruhodné variace na motivy židovsko-křesťanského mýtu o pádu prvotního člověka, zřežirovaného andělem blednoucím závistí nad výjimečným postavením člověka v universu, jsou postupně identifikovány základní „podmínky možnosti“ vzniku zla: proměnlivost a s ní spojená „ontologická labilita“ stvořených bytostí, zvláštní postavení člověka jakožto křehkého „svorníku dvou světů“, a konečně samo svobodné rozhodování, jež je tou největší koncesí udělenou Bohem stvořené bytosti, s níž se však pro ontologicky nestabilní bytost otevírá nejenom možnost neustálého zdokonalování, ale též riziko stupňujícího se odvratu a odpadnutí od zaměření k dobru, jež je vetknuto do lidské přirozenosti. Řešení této otázky asociuje řadu dalších problémů, jako je úloha duše a těla vzhledem k charakteru člověka jakožto Božího obrazu, určení podstaty zla jakožto privace nebo otázka, do jaké míry byla v důsledku pádu proměněna či proniknuta cizorodým prvkem sama lidská přirozenost. V souvislosti s posledně uvedeným problémem je také vysvětlen pojem *pathos* označující onen cizorodý a „znevolaňující“ prvek v jádru svobodné bytosti, v jehož důsledku se člověk stává náchylným ke zlu. V závěru této části je objasněna role smrti jakožto následku pádu a zároveň jako nezbytného prostředku restituce původní neporušené lidské přirozenosti. Třetí část („3. Vykoupení“) je pak věnována klíčové roli, kterou právě v tomto procesu obnovení původního stavu hraje vtělení, které se stalo nezbytností vzhledem k výše zmíněnému narušení lidské přirozenosti. Za těchto okolností Bůh přímo vstupuje do narušené lidské situace a bere na sebe podíl na lidském údělu, aby se pokusil „zachránit lidskou přirozenost skrze ni samu.“ V tomto vykupitelském díle je přiznán centrální význam vzkříšení, v němž se naplňuje smysl přímé Boží intervence do lidských dějin vedené od počátku záměrem „sestoupit do smrti a přemoci ji životem“. Obnova původní lidské přirozenosti je přitom představena jako jakýsi „kvazifyzikální proces“, při němž dochází k univerzální proměně lidské přirozenosti skrze působení božské moci v jediném lidském individuu. V návaznosti na to je vyloženo, jak se tato „představa téměř fyzikálního rozšíření spásy“, jímž je získána spása „potenciálně pro všechny lidi“, u Řehoře spojuje s důrazem na nutnost svobodného přijetí ze strany jednotlivce, které je podmínkou individuální spásy. Zde se opět ukazuje úzká souvislost klíčových událostí dějin spásy s tématem svobody: Bůh na sebe bere lidský úděl právě z úcty k člověku a respektu k jeho svobodě, jež mu brání v tom, aby cokoli člověku přikazoval nebo mu spásu vnucoval. V této souvislosti je několik kapitol věnováno detailnějšímu popisu (staro)nového života a podmínkám jeho přijetí, jako je správná víra, křest, eucharistie atd.

Ačkoli M. Bendová při své interpretaci vždy nesleduje strukturu textu a posloupnost výkladu, jak je rozvinut v jednotlivých kapitolách *Katechetické řeči*, daří se jí poměrně dobře postihnout a objasnit klíčová témata „ekonomické části“ tohoto spisu spojená s problematikou svobody v jejich vzájemné souvislosti. Její rekonstrukce a interpretace Řehořových konceptů a jemných myšlenkových postupů jsou vesměs precizní a svědčí o dobrém porozumění interpretovanému textu i v něm pojednávané věcné problematice. M. Bendová přitom prokazuje schopnost práce s originálním řeckým textem. Její netriviální porozumění, schopnost hlubšího vhledu i zjevné zaujetí tématem propůjčují textu práce přesvědčivost. Práce je psána kultivovaným jazykem a má slušnou stylistickou úroveň.

Nedostatky práce a náměty k diskusi

Jisté výhrady lze mít k interpretační metodě práce. Výklad M. Bendové má většinou charakter parafrázy jednotlivých pasáží Řehořova textu a poměrně úzkostlivě se drží v imanentním rámci *Katechetické řeči*, aniž by zde užití pojmy a pojednávané myšlenky byly zasazeny do širšího kontextu Řehořova díla nebo byly uvedeny do souvislosti s možnými zdroji, jimiž se Řehoř nepochybně inspiroval, ať už se jedná o řeckou filosofii či starší křesťanskou tradici (např. Origenés). Přitom zejména na pozadí zkoumání filosofických zdrojů a jejich případné reinterpretační u Řehoře by bylo možno přesněji objasnit smysl některých klíčových pojmů a také náležitě posoudit a ocenit Řehořův vlastní myslitelský výkon a přínos. Absence objasnění filosofického původu a významu je na pováženou zejména v případě klíčových pojmů, jako je *proairesis* či *autexúision*. Pokud jde o pojem *proairesis*, rozhodně by bylo záhodno zmínit alespoň jeho aristotelský původ a význam. V případě pojmu *autexúision* by se slušelo upozornit na jeho možný stoický původ a jeho četné užití u židovských autorů (zejména Filóna) a křesťanských apologetů, kde hrál významnou roli v rámci protignostické polemiky. Zdůraznění svobody jakožto jednoho z klíčových atributů Boha a analogie vedená mezi Boží svobodou a svobodou člověka jakožto Božího obrazu pak přímo vybízí ke srovnání s některými motivy Plótínova pojednání *O svobodě a vůli Jedna* (*Enn. VI,8*).

Za další slabinu práce lze považovat poměrně omezené užití primární i sekundární literatury. Zarážející je zejména absence znalosti dalších Řehořových textů a existujících komentářů ke *Katechetické řeči*.

Překlady některých termínů či pasáží řeckého textu jsou dosti volné, popř. nepřesné. Řadu nepřesností obsahuje např. překlad pasáže z 6. kap. *Katechetické řeči* (str. 22-23), kde je formulace *antidiaireitai tó onti to mé on* přeložena jako „nejsoucí je logickým protikladem jsoucího“; spojení *hós dyo tinón kath hypostasin fainomenón* jako „takový, jako mezi dvěma různými samostatnými jsoucnými“ atd. Nepříliš vhodný je také překlad termínu *plasma* jako „výrobek“. Termín *hypostasis* by bylo vhodnější překládat např. jako „svébytná existence“, nikoli „podstata“, vzhledem k tomu, že „podstata“ je tradiční překlad termínu *úsia*. Překlad některých termínů také není zcela jednotný. Častěji se objevuje chybné kladení přízvuků v řeckých slovech.

Hodnocení

Navzdory uvedeným výhradám práce M. Bendové splňuje požadavky kladené na diplomovou práci. Vzhledem ke zmíněným nedostatkům nicméně navrhuji hodnocení „velmi dobře“.

Václav Němec

V Mnichově, 15.9. 2011

